

je hív életre, hanem a szemlélet kérdése is egyben. Az esszéíró egy új tudományosság vagy egy új irodalmiság hírnöke mindig, melyről a jól szerkesztett szövegének többletével beszél. Aki az esszé mellett dönt, az egy új szemlélet előhírnöke tehát.

Az azonban, hogy Thomka Beáta könyve szinte egyedül képvisel egy új horizontot, szemléletet, irodalmi életünk hiányosságaira mutat. Egy-két esszékötet, egy-két esszéíró semmiképp sem feledtetheti, fedheti el azt a hiányt az elméletírásban, melyet betölteni egész folyóirat-évfolyamoknak, irodalmi intézményeinknek lenne a föladata.

Továbbá: összhangban van-e irodalomkritikánk irodalmunkkal? Nem vezet-e katasztrófához a reflektálatlanul hagyott irodalmiság? Regisztrálható-e egyáltalán egy új irodalmiság azzal az eszköztárral, nyelvvel, melyet napjaink irodalomkritikája használ? – mindezen kérdések sürgető megválaszolására sarkall Thomka Beáta új kötetének megjelenése, akárcsak a szemléletváltás mélyreható elemzésére is.

Az *Esszéterek, regényterek* c. kötet Thomka Beáta harmadik könyve. Míg az előző munkák tudományos, prózaelméleti írások voltak, irodalmi esszéivel most találkozhatunk először.

A *pillanat formáinak* (1985) és a szerző új kötetének, a tudományos és az irodalmi esszéknek azonban van egy közös vonásuk: a stílus lehetőségeinek maximális kihasználása. A gondolat és a nyelv (újra) egyesítésére való szünni nem akaró vágya ez az emberi szellemnek, amelyben – ahogy Gerald Genette mondja – az alakzat, a metafora a tér formája és a nyelv formája is egyben.

Thomka Beáta metaforáinak terét, horizontját ott lehetne valahol René Magritte *Szép kaland* című festményének csillagos egén kijelölni. Az *Esszéterek, regényterek* című könyv fedőlapjára nem is kerülhetett volna megfelelőbb kép. A tér, ami itt megszólal, megszólítja az olvasót – a lefestett csönd, mely a házak falára kúszik.

Egyedül csak a hold, a csillagok és az olvasólámpák világítanak.

PISZÁR Ágnes

AZ „ÚJRA FELFEDEZETT” MŰVÉSZ

Faragó Endre-monográfia, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

A képzőművészeti kismonográfiák sorozatában megjelent kötet Faragó Endre személyével és művészetével foglalkozik. Bizonyos tekintetben adósságot ró le ezzel a könyvecskével a vajdasági művészettörténet, hiszen Faragó Szabadkáról való távozása után az itteni képzőművészeti kritika csak szórványosan foglalkozott művészetével.

A művészről szóló tanulmány szerzője Bela Duranci. Nagy alaposággal, körültekintéssel és a részletekre is kiterjedő figyelemmel veszi számba a művészi pálya alakulásának legfontosabb állomásait. Mellőzi a hasonló könyvek gyakori misztifikációját, a „megszépítő” elhallgatásokat, de a rajongó lihegést is, szakszerű anélkül, hogy unalomba fullasztaná a festő lényének színességét, drámáját.

Felvázolja a pályakezdet, amikor Faragóra „a legerősebben és legtartósabban Milan Konjović festményei hatottak”, majd a „vajdasági művészet fordulópontjáig”, 1952-ig, a zentai művésztelep megalakulásáig történeteket, a Hangya András vezette rajztanfo-

lyam, illetve a szabadkai képzőművészeti szakosztály biztosította légkör fontosságát. A tanulmány szerzője Faragó első önálló tárlatának megrendezéséig természetszerűleg nagyobb súlyt fektet a művész életének felvázolására, mint a művek születésének körülményeire vagy az egyes művek elemzésére. Mivel azonban az alkotói pálya fontos állomásai az önálló tárlatok, ezek szaporodtával Duranci is mindinkább a műcentrikus megközelítést vállalja, ami e tanulmány legfőbb erénye. Érzékeny szemmel és nagy kvalitásérzékkel rendezte el az alkotásokra építő, de mindenkor az életrajz meghatározó adataiból kiinduló anyagismeretet. Fogékony Faragó művészetének tartalmi-formai változásaira, így érzékeli és viszonyítja egymáshoz azokat az újszerűségeket, amelyek a festő művészetében szembeötlők. Faragó 1958-as, második önálló tárlatát választóvonalnak tartja. „A kiállítást követő év nyaratól számítjuk a második, talán legjelentősebb és legtermékenyebb korszakát, amely tartósan meghatározta tehetségének kreatív kibontakozását” – írja. A zentai művésztelepen való alkotási lehetőség, majd az Adán létrehozott faliszőnyeg-készítők művésztelepén készült alkotások sikeréről szólva azonban nem feledkezik meg arról, hogy ez csak az érem egyik oldala, ugyanis a látszólagos és ideiglenes sikerek ellenére „a csendes műteremben alkotó fiatal formatervező drámáját még fokozzák a meg nem értett művész gyötrelmei. Tervei szemellenzős, a hagyományoszerető kényelem és a tekintélyféltés áttörhetetlen falaiba ütköznek. Faragó csupán »rajzoló« (!), nem engedhetik meg, hogy az új, kockázatos alkotói próbálkozása sikerrel járjon.” A faliszőnyeggel tett próbálkozásaival párhuzamosan Faragó mind kiforrottabbá váló festészetével is foglalkozik Duranci. „Az érzékeny és csendes festő (...) festményein ott érezzük a tompa zajt, a feszültséget és a szorongást.” Képei „akárha rejtélyes mélységekből törnének felszínre, hogy megállapodjanak az álom és valóság határmezsgyéjén. Faragó tájképei nem kötődnek a táj közvetlen élményéhez, hanem a látott elemeket, az emlékezetet, a föld emberének tapasztalatát alakítják át olyan egyedülálló faktúrává, amely érzékelteti az elhalásnak és a természet örök körforgásának lenyűgöző folyamát”, tapint rá a szerző Faragó festészetének lényegére. „Olyan alkotói időszak ez, amely a művésztelepekkel való lelkes kapcsolatteremtéssel kezdődik, s a faliszőnyeg-készítés megvalósulatlan terveivel és a Szabadkáról való távozással végződik”, állapítja meg Duranci, hogy azután kitérjen Faragó párizsi tartózkodására, Zágrábba való távozására s az ezt követő csöndre, amely csak az 1973-ban, a Forum-díj odaítélésével törik meg. Ekkor kezdődik újra Faragó, immár megváltozott kapcsolata a szülőfölddel, amely azután egészen 1986-ban bekövetkezett haláláig tartott. „Faragó Endre a szabadkai művészekhez mérten szokatlan utat tett meg. Volt hozzá bátorsága, de talán a kényszer is közrejátszott, hogy elhagyja a „biztonságos szülőföldet”, ösztögi a szerző tanulmánya végén.

Nagy volt a vállalkozás és nehéz a feladat, amelyet e tanulmány szerzője teljesített. Az életműből való kiemelések vizsgálatának egyenletességét tanúsítja, s éppen ezért megbocsátható (mi több, az olvasó örömmel veszi) az olykor felbukkanó elfogultság, amellyel egy-egy számára kedves képet, például a Félzemű lányt tárgyalja.

„Akiire az utókor emlékezik – ha igazán nagyok –, olyanok, akár a hatalmas rengetegek. Egyetlen pontból indulva kell újra és újra útra kelnünk, hogy fáradság nélkül bejárhassuk rejtelmes területüket, és az ünnepélyes felfedezések után bámulatba ejtett és megnemesített önmagunkra leljünk”, írta egy alkalommal Émile Verhaeren belga költő. A Forum Könyvkiadó gondozásában megjelent szép kivitelezésű Faragó-

monográfia, amelyet több tucat reprodukció, fénykép valamint gazdag forrásanyag egészít ki, hasznos útikalauzul szolgálhat az ilyen felfedezésekhez.

NÁRAY Éva

INTIM TABLÓ

Marsall László: *Negyvenegy öregek*. Magvető, Budapest, 1988

Marsall László legújabb verseskönyve tematikus kötet: negyvenegy portréjának mindegyikét az öregség fogalma köti össze. E versekben a lírai én által megidézett, megszólított vagy éppen egyes szám első személyben beszéltetett öregek veszik körül a költőt, s teremtenek vele dialógust. A dialógusokon túl pedig, akár valódi az, akár emlékezéssé kövült szó- és mondatfoszlányok sora, e negyvenegy portré sajátos, intim tablóvá, kisenciklopédiává – azt is mondhatnánk: magánmitológiává formálódik.

A kötet élén „röpke vallomás” áll az öregekről, bizonyítván Marsall azon költői igényét, hogy tudatosan megszerkesztett kötetet kíván írni, s azon szándékát, hogy verstémáit egy bizonyos probléma köré kívánja rendezni. Tematikai behatárolás ez, ám nem beszűkítés is, hiszen költői eszközei, eljárásai, s maga a téma, a „program” nyújtotta lehetőség révén szabadon hozhatja felszínre a létről való tudását, ide vonatkozó emberi-költői élményeit.

Az általánosból indul e vallomás, s egészen a gyermekien naiv képzelődéshez tér vissza, amely az öregeket kártyavilágból érkező idegennek látja. „Gyermeki optikán” át láttatja az arcon túlfutó ráncokat mint rejtélyes, „messzi tárgyakra, pontokra felfüggesztett” szalakat. Majd megvonja a határt: „Eddig a magányos-magánzó gyerek magán-mitológiája: érkezésről, eljövételről és távozásról, jelenlétről és tartamról, az idő lét-állapottá fabrikálásáról.” A továbbiakban pedig: „Húsz és harminc éves korom között, mintha megfeledeztem volna róluk, az öregekről. (...) Gyors sasszékkal vágtam át magamat közöttük, teli háborgással.” S következnek a negyvenes évek, amikor „Irtózatosan jelenvalóknak és kiszolgáltatottaknak láttam, hallottam, és fogadtam magamba a vénség egykor semleges neműnek hitt dimenzióját. (...) Ez volt az idő, inkább pillanat, ahogyan egy villanykörte hirtelen elpukkan, amikor tudásomban az öregek megkülönböztették magukat”. Ezek a lírai én fejlődésének szakaszai, ez „nevelődésének” pályája, melynek utolsó állomásai már felismerésekkel telítődnek. Nem véletlen, hogy e felismerések közé beékelődik a bergsoni idő és az einsteini relativitás fogalma. „Fölfigyeltem rájuk – áll a vallomásban –, azokra az öregekre, akiket a várakozás büvöl, az idő múlásának sürgettetése, akik reggel kívánják, lenne már dél, délben, lenne már este, és éjjel ágyukban forgolódva a hajnalodást lesik, így kopnak ki lassan a jelenlétből. Ezenközben tesznek-vesznek, szöszmötölnek, szinte ádázan keresnék az értelmes cselekvés lehetőségeit; (...) – ki-ki a maga módján, mégis öntudatlanul lassítani igyekszik vadul vagy türelmesen ezt a rohanatot.” E „rohanat”-ban áll meg Marsall egy-egy portréalanya előtt, ismerősök és ismeretlenek előtt, s idézi meg egy harangozó, egy tanyasi öreg, Gé-bácsi, Török úr stb. emlékét, vagy szól nagyapjáról, másutt Ádámról, vagy Zelk Zoltánról, Weöres Sándorról, Berda Józsefről... – tudósokról, egykori tanárokról,